

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

СИПЧЕНКО Ірина Владиславівна

**ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПІПКУВАННЯ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ**

+ 13.00.01 - теорія та історія педагогіки
13.00.04

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті імені М.П. Драгоманова

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
РУДНИЦЬКА Оксана Петрівна

Офіційні опоненти - доктор філософських наук,
академік АПН України, професор
ЗЯЗЮН Іван Андрійович
- кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
МИРОПОЛЬСЬКА Наталія Євгенівна

Провідна організація - Полтавський державний
педагогічний інститут

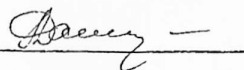
Захист відбудеться "19" ЧЕРВНЯ 1997 р. о "16³⁰" на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.08 в Українському державно-
му педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (252030, Київ - 30,
вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського держав-
ного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Автореферат розіслано "18" листопада 1997 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність проблеми. На сучасному етапі система вищої педагогічної освіти нашої держави потребує переосмислення тієї ролі, яка визначена їй суспільним розвитком, а саме інтеграцією у світову цивілізацію. Це робить актуальною підготовку висококваліфікованих спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Пріоритетність даної проблеми визначається тим, що професіоналізм є найважливішою характеристикою фахівця, вершиною досконалості на шляху його творчого становлення.

Сучасний стан професійної підготовки майбутніх учителів характеризується здебільшого змінами кількісних показників навчання (грунтовніші знання, різноманітніші вміння та навички). Орієнтація на якість повинна підпорядковуватися основній меті навчального процесу у вузі - формуванню інтелектуальних і практичних надбань, які складають головну засаду майбутнього професіоналізму вчителя. Одним з таких надбань, що об'єднує в собі процесуальні і результативні сторони діяльності, виступає досвід. Ця категорія вважається фундаментальним структурним компонентом педагогічної діяльності, який зумовлює високу ефективність її реалізації. Досвід є надійним показником інтелектуальної і практичної готовності студента до вирішення будь-яких проблемних ситуацій в системі його практичної підготовки.

Специфіка педагогічної діяльності вчителя-музиканта обумовлена, з одного боку, особливостями процесу спілкування з різновидами мистецтв, які викликають необхідність рішення перцептивних, імажинативних, мнемічних та розумових завдань, охоплюючи коло мистецько-теоретичних та художньо-практичних проблем, а з другого, - наявністю його психолого-педагогічної ерудиції.

Досвід, який набувається фахівцем в процесі педагогічної діяльності і лежить в основі професіоналізму майбутнього вчителя музики, можна визначити як досвід художньо-педагогічного спілкування. Цей феномен доз-

воляє найповніше реалізувати майбутньому вчителеві свої творчі потенції, усвідомити припущені в пізнавальних чи практичних діях помилки, зрозуміти їх причини та забезпечити отримання студентом інформації про ступінь відповідності його дій еталонній моделі.

Категорія "досвід художньо-педагогічного спілкування", в силу своєї складності та багатозначності, стоїть на стику таких галузей наукового знання, як: філософія, соціологія, психологія, естетика, мистецтвознавство, педагогіка. Кожна з цих наук, виходячи з предмета свого дослідження, виявляє ті чи інші сторони розглядуваного феномена.

У філософському аспекті досвід визначається як широкоохоплююче поняття, що містить у собі всю різноманітність відношень людини до зовнішнього світу (О.М.Аверін, А.Г.Азарян, А.В.Азархін, П.В.Копнін, П.В.Корносєв, В.О.Лекторський, А.А.Овсенян, Т.М.Ойзерман, В.В.Павлов, В.С.Швирьов, В.А.Шагєєва та ін.).

Найближчим нашому дослідженню є трактування досвіду В.Г.Пановим та В.П.Івановим. Так, В.Г.Панов розглядає цю категорію як відношення людини до об'єктивного світу, здатність до практичних дій. Концепція досвіду за В.П.Івановим дає змогу глумачити його з точки зору певних змін, що відбуваються із суб'єктом внаслідок пізнавально-практичного опанування дійсності та взаємовідносин із іншими суб'єктами.

Діяльнісний підхід як важливий методологічний принцип аналізу категорії "досвід" розглядається з філософських позицій в наукових працях Г.С.Батіщева, Л.П.Буєвої, М.С.Кагана, С.Х.Раппопорта та в психологічних дослідженнях С.Л.Рубінштейна, О.М.Леонтьєва, Л.В.Занкова, П.Я.Гальперіна.

З точки зору соціології досвід глумачиться як рівень оволодіння об'єктивними законами людського суспільства на певному щаблі його історичного розвитку (Л.П.Буєва, Г.Йолов, В.І.Пронякін, Л.П.Швець та ін.).

В психології досвід трактується як структурний компонент системи "особистість" (Є.О.Ануфрієв, К.М.Волков, А.Т.Москаленко, В.О.Панпурін, К.К.Платонов, В.Ф.Сержантов та ін.).

Педагогічний аспект вивчення досвіду характеризується визначенням його ролі у формуванні й розвитку суб'єкта (Ю.К.Бабанський, І.Ф.Герbart, О.П.Льїн, Я.А.Коменський, В.В.Красвський, І.Я.Лернер, А.С.Макаренко, О.О.Мілтс, Й.Г.Песталоцці, С.Т.Шацький, О.П.Целікова та ін.).

Велике значення у межах обраної проблеми мають роботи, що присвячені естетичному та художньо-естетичному досвіду. Роль естетичного досвіду у формуванні духовної культури людини висвітлена в працях І.А.Зязюна, В.О.Разумного, Л.О.Столовича, О.В.Толстих, Дж.Дьюї, Т.Манро, С.Пеппера та ін.

На основі тлумачення естетичного і художнього як взаємодіючих категорій розкривають зміст художньо-естетичного досвіду Т.М.Завадська і О.Л.Шевнюк. Обидві дослідниці інтерпретують такий досвід як характеристику результатів спілкування особистості з художніми цінностями, відображення у її свідомості змісту та форми художніх явищ.

Проблемам художнього спілкування присвячені праці Ю.Б.Борсва, М.С.Кагана, Ю.М.Петрової, С.Х.Раппопорта, О.І.Росинської та ін. В своїх дослідженнях автори підкреслюють значення впливу художнього спілкування з різновидами мистецтв на формування і розвиток особистості взагалі. На увагу заслуговують роботи Г.М.Падалки та Г.П.Шевченко, які визначають художнє спілкування як засіб пробудження специфічних якостей в професійній діяльності майбутніх учителів.

Враховуючи особливості педагогічної професії, де міжособистісні контакти відіграють провідну роль, та спираючись на наукові дослідження Б.Г.Ананьєва, М.С.Кагана, О.О.Леонтьєва, М.І.Лісіної, Б.Ф.Ломова, в дисертації зроблено спробу поєднати художнє та міжособистісне спілкування майбутніх фахівців і визначити його як художньо-педагогічне.

Важливість досліджуваної категорії, що виступає передумовою високого професіоналізму майбутнього вчителя, висвітлена в загальнопедагогічній літературі.

гогічних працях О.О.Абдуліної, В.І.Бондаря, Ю.С.Алфьорової, Я.І.Бурлаки, Є.О.Гришина, Т.О.Воробйової, І.А.Зязюна, О.В.Киричука, Н.В.Кузьміної, О.Г.Мороза, В.П.Парамзіна, В.О.Сластьоніна, Є.Т.Осовського, Н.Д.Хмель, Р.І.Хмелюк, М.Д.Ярмаченка та ін.

Певні складові досвіду художньо-педагогічного спілкування простежуються в контексті естетичної культури студентів і розглядаються в дослідженнях С.А.Анічкіна, А.В.Бабич, А.А.Бальян, Ж.М.Бардобосва, М.О.Верба, Л.Б.Дементьєвої, В.В.Зелюка, Г.І.Корольової, А.Г.Комарової, С.Г.Мельничука, Г.О.Петрової, С.І.Ростової, З.І.Третьякової, Г.Я.Фешіної та ін.; в теоретико-методологічних дослідженнях з питань готовності студентів до естетичного виховання школярів (Н.Ф.Андрієвська, В.С.Вірчак, М.І.Волошин, Т.О.Зотєєва, Н.Є.Кравцова, Н.М.Конишева та ін.); в працях, присвячених естетичній спрямованості професійної підготовки майбутніх фахівців (М.А.Абдугулов, О.М.Кириченко, В.О.Кудін, О.М.Кременцова, Б.П.Рождественський та ін.).

В музичній педагогіці вищої школи окремі аспекти досвіду художньо-педагогічного спілкування розглядаються з позицій цілісної професійної підготовки вчителів - музикантів (О.О.Апраксіна, Л.Г.Арчажнікова, В.І.Муцмаєр, Г.М.Падалка, Л.О.Рапацька, О.П.Рудницька та ін).

Аналіз літературних джерел та близьких до теми дисертаційних робіт свідчить, що проблема формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутніх учителів музики не була предметом спеціального вивчення. Її актуальність, недостатня розробленість, вимоги вузівської практики і обумовили вибір теми дослідження "Формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики".

Об'єкт дослідження - процес професійно-педагогічної підготовки студентів музичних спеціалізацій.

Предмет дослідження - формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики як процесу і результату взаємодії з художніми цінностями та їх використання у навчально-виховній роботі з учнями.

Мета дослідження - розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити шляхи формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики.

В основу дисертаційного дослідження було покладено **гіпотезу**: ефективність формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики зросте, якщо процес професійно-педагогічної підготовки буде орієнтований на створення і розвиток у студентів системи установок, спрямованих на сприйняття різновидів мистецтв, розширення ціннісних орієнтацій, поглиблення емоційного співпереживання, мистецтвознавчої та психолого-педагогічної ерудиції, вдосконалення способів міжособистісних контактів з учнями та способів самоусвідомлення себе як суб'єкта художньо-педагогічної взаємодії.

Відповідно до мети та гіпотези були поставлені такі завдання дослідження:

1) розкрити зміст та структуру досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя, розробити критерії та показники його сформованості;

2) встановити взаємозв'язок досвіду художньо-педагогічного спілкування і професійної підготовки майбутніх фахівців;

3) виявити особливості впливу комплексу мистецтв на формування досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів;

4) визначити рівні сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів-музикантів;

5) розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичну систему формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутніх учителів-музикантів засобами комплексної взаємодії мистецтв.

Методологічну основу дослідження складають провідні положення філософії, психології, соціології, педагогіки, естетики та мистецтвознавства про діяльнісну сутність людини, досвід як суб'єктивну форму освоєння

довкілля, що веде до якісних змін особистості, про роль мистецтва у формуванні особистості та природу спілкування.

У вирішенні поставлених завдань на різних етапах дослідження застосовувались такі методи:

- теоретичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, а також літератури з питань естетики та мистецтвознавства з досліджуваної проблеми; теоретичне осмислення педагогічного досвіду з метою систематизації даних;
- емпіричні методи (педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, тестування, вивчення творчих робіт студентів, аналіз навчальної документації, методи психологічної діагностики, методи математичної статистики).

База дослідження. Дослідно-експериментальною роботою було охоплено понад 150 студентів музично-педагогічних факультетів УДПУ ім. М.П.Драгоманова і Ніжинського державного педагогічного інституту та педагогічних факультетів з додатковою спеціальністю "Музика" Житомирського і Чернігівського педагогічних інститутів.

Наукова новизна дослідження:

- а) обґрунтована необхідність цілеспрямованої роботи з формування досвіду художньо-педагогічного спілкування як вирішального фактора професійної підготовки майбутніх учителів-музикантів;
- б) розкрито зміст і структуру процесу формування досвіду художньо-педагогічного спілкування;
- в) визначено зв'язок досвіду художньо-педагогічного спілкування з професійною діяльністю майбутніх учителів.

Особистий внесок дисертанта полягає у визначенні механізму формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики через створення та розвиток у нього системи установок.

Теоретичне значення дослідження:

- поглиблено розуміння досвіду художньо-педагогічного спілкування як основи підвищення ефективності професійно-педагогічної підготовки вчителя музики;

- запропоноване тлумачення поняття досвіду художньо-педагогічного спілкування та обґрунтовані компоненти його структури;

- вирішено форми та типи доцільного використання комплексної взаємодії мистецтв у формуванні досвіду художньо-педагогічного спілкування вчителя музики.

Практичне значення роботи складас визначення і апробація етапів, організаційних форм та методів роботи зі студентами з метою ефективного формування їхнього досвіду художньо-педагогічного спілкування; розробка методичних рекомендацій щодо діагностування досвіду художньо-педагогічного спілкування. Матеріали дослідження можуть бути використані у спецкурсах та практикумах з методики музичного виховання в школі.

Вірогідність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, репрезентативністю вибірки, використанням методів дослідження, адекватних поставленим завданням, результатами якісної та кількісної обробки одержаних експериментальних даних.

На захист виносяться:

- поняття, зміст та структура досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики, який являє собою процес і результат професійної діяльності;

- положення про те, що формування досвіду художньо-педагогічного спілкування здійснюється через створення у студентів установок, рівень розвитку яких є одночасно і умовою формування даного досвіду, і показником його сформованості;

- організаційно-методична система формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя, яка включає послідовні етапи та методи роботи зі студентами.

Апробація та впровадження в практику результатів дослідження здійснювались в ході дослідно-експериментальної роботи в Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова, Ніжинському та Чернігівському педагогічних інститутах; через публікацію матеріалів, що відображають основні теоретичні і практичні положення дисертації та у виступах на міжнародних, республіканських і міжвузівських конференціях. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри методики музичного виховання, співів та хорового диригування, а також на звітних науково-практичних конференціях УДПУ ім. М.П.Драгоманова і Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В.Гоголя.

Структура роботи: дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність теми, представлені об'єкт, предмет, гіпотеза, мета і завдання дослідження, розкриті його наукова новизна, теоретична та практична значущість, охарактеризовані методи дослідження, викладені положення, що виносяться на захист, наведені відомості про апробацію.

У першому розділі - "Досвід художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя як педагогічна проблема" - подаються результати теоретичного аналізу філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження, розкрива-

ються сутність та структура досвіду художньо-педагогічного спілкування, а також особливості його прояву в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя музики, визначаються наукові передумови використання комплексної взаємодії мистецтв в процесі формування досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів-музикантів.

Однією з вихідних теоретичних засад дослідження є визначення ролі досвіду в розвитку особистості. Використання діяльнісного підходу дало змогу розкрити поняття досвіду як дієвого засобу практичного впливу особистості на довкілля, в процесі якого пізнаються його закономірності. Внаслідок такого пізнавально-практичного опанування дійсності відбуваються якісні зміни особистості, що виражають її здатність до самостійного вибору та виконання найбільш актуальних та ефективних засобів діяльності, до передбачення її наслідків.

Розгляд феномена "досвід художньо-педагогічного спілкування" в дисертації пов'язаний з дослідженням логіки взаємодії понять "естетичний досвід" - "художній досвід" - "художньо-естетичний досвід" та їх зв'язку з категоріями "художнє спілкування", "художньо-педагогічне спілкування".

Результат спрямування особистості на структурно-організований штучний естетичний об'єкт - художній твір (А.Я.Зись) - визначається як художній досвід. Діалектичний взаємозв'язок естетичного та художнього досвіду забезпечується можливостями мистецтва концентрувати спеціалізовану сферу діяльності, об'єктом якої виступає людина, її естетичні, моральні, релігійні, наукові погляди і установки.

Художньо-естетичний досвід у науковій літературі трактується як результат художньо-естетичної діяльності особистості, її спілкування з художніми цінностями, відображення у її свідомості змісту та форми художніх явищ. Змістовною стороною даного досвіду виступає естетичне відношення до мистецтва як діяльнісний емоційно-оцінний процес зв'язку особистості з художніми об'єктами.

Спілкування має діяльнісну основу, яка виявляється в спрямованості дій суб'єкта і входить в різнобічний прояв людської активності

(Б.О.Воронович, В.П.Іванов, М.С.Квстной, Є.С.Маркарян, В.М.Сагаатовський та ін.).

Художнє спілкування, в загальному плані, виступає як здійснення інтелектуально-творчого "діалогу" автора і реципієнта та передачі останньому обробленої, організованої, скріпленої художньою концепцією, інформації про світ. Характер і результат "діалогу" залежить не тільки від того, що автор втілює в художньому тексті, а й від культурно-рецептивної підготовленості і активності сприймаючого, тобто його художньо-естетичного досвіду.

Крім інтелектуально-творчого діалогу з автором та героями творів, художнє спілкування майбутнього фахівця включає в себе також і міжсуб'єктне або педагогічне спілкування. Воно створює найкращі умови для розвитку учнів і творчого характеру навчальної діяльності; забезпечує керування соціально-психологічними процесами в дитячому колективі, а також дозволяє максимально використовувати в навчальному процесі особистісні якості вчителя. Взаємодія художнього і педагогічного спілкування уможливило опанування учнями художніх цінностей і дозволяє ввести в обіг поняття художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики. Основними функціями означеного спілкування є: залучення майбутнім учителем учнів до цінностей мистецтва та подолання обмеженості їхнього індивідуально-духовного досвіду, надання школярам можливості засвоїти загальнолюдський досвід.

В педагогічній літературі особистісний досвід спілкування майбутніх учителів з мистецтвом досліджує О.П.Рудницька, яка тлумачить означене поняття в двох ракурсах: у вузькому розумінні - як готовність студентів до осягнення конкретного твору; в широкому - як загальний рівень художньо-естетичного розвитку особистості, засвоєння нею закономірностей художнього мислення.

Окремі компоненти художньо-педагогічного досвіду розглядаються в педагогічних працях, присвячених проблемам художньо-педагогічної творчості (Л.Г.Арчажникова), художньо-педагогічній імпровізації

(З.А.Баришнікова, Л.П.Романова), художньо-педагогічній інтерпретації (Г.М.Падалка), художньо-педагогічному аналізу (Г.С.Дідич, Г.М.Падалка). Синтезуючи ці дослідження, досвід художньо-педагогічного спілкування в дисертації визначається як глибоко особистісне, складне, системне утворення, яке відбиває певний художньо-естетичний рівень розвитку особистості і виступає як процес і результат її взаємодії зі світом художніх цінностей, а також передачі цих цінностей учням. Це специфічний засіб реалізації творчих можливостей майбутніх фахівців в педагогічній діяльності, фактор, що визначає особистісні та професійні якості майбутнього вчителя музики.

Єдність діяльнісних та особистісних характеристик досвіду художньо-педагогічного спілкування знайшла відображення у його структурних компонентах: мотиваційному, емоційному, пізнавальному, операційному, контрольно-оцінному.

Дослідження специфіки виявлення компонентів означеного феномена в практичній діяльності дозволило констатувати їх тісних взаємозв'язок зі змістом і структурою художньо-педагогічної діяльності майбутнього вчителя-музиканта. В конструюючому, організаційному, ціннісно-орієнтаційному, мобілізуючому, інформаційно-пізнавальному, інтелектуальному, комунікативному, емоційному, дослідницькому та художньо-творчому компонентах художньо-педагогічної діяльності досвід художньо-педагогічного спілкування знаходить своє певне і специфічне втілення, а саме в синтезі загальнохудожніх, спеціальних музичних та психолого-педагогічних знань, умінь, навичок, в досвіді емоційно-ціннісного відношення до мистецтва.

Виходячи з положення В.Ванслова, що лише сукупність окремих мистецтв може розвинути всю повноту людських потенцій, допомогти удосконаленню всіх сторін психіки й багатства внутрішнього світу особистості, в дисертації доводиться значення комплексу різновидів мистецтв у формуванні досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики. Підкреслюється, що можливість існування комплексу

мистецтв реалізується, перш за все, через загальність, яка існує між окремими видами мистецтв і встановлюється їх походженням, єдністю соціальних завдань та функцій, художньо-образною природою, прийомами, критеріями і законами будови.

В дисертації стверджується, що ефективність формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя визначається використанням певних типів зв'язків різновидів мистецтв, які в цілому забезпечують системність і послідовність даного процесу (соціально-історичні, культурно-типологічні, образні, категоріальні та понятійні, структурно-виражальні, емоційно-символічні, комунікативно-семантичні, композиційні).

Виділені типи зв'язків різновидів мистецтв дозволили визначити форми використання комплексної взаємодії мистецтв в процесі формування досвіду художньо-педагогічного спілкування:

- синтетичну форму, яка передбачає одночасний вплив декількох видів мистецтв. Збагачуючи один одне виразними засобами, різновиди мистецтв в синтезі загострюють і обумовлюють появу якісно нових емоційно-художніх реакцій;

- послідовну, яка передбачає певну черговість використання кожного виду мистецтва з обов'язковим їх аналізом. Застосування даної форми посилює емоційно-художнє сприйняття, а також за допомогою художнього аналізу дозволяє виявити загальне й особливе в кожному з видів мистецтва;

- зв'язуючу, яка активізує пізнавальну діяльність студентів, розвиває у них образне мислення, формує навички, уміння аналізувати та систематизувати інформацію, дозволяє сформувати у студентів на основі чіткого розмежування сфери кожного з мистецтв систему узгоджених загально-мистецьких знань.

У висновках першого розділу дисертації йдеться про комплексну взаємодію різновидів мистецтв, яка закладає фундамент для активного формування і збагачення досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики. Поступове і систематичне ознайомлення сту-

дентів з розмаїттям мистецтва та освоєння ними певних видів художньої діяльності, проведення аналогій, синхронних паралелей, розуміння тематично-смыслової наближеності різновидів мистецтв створює унікальні можливості для формування досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів.

У другому розділі - "Педагогічне керівництво процесом формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутніх вчителів засобами комплексної взаємодії мистецтв" - розкрито особливості ієрархічної системи установок як умови і показника сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики, виявлено критерії сформованості означеного досвіду, викладено перебіг та проаналізовано результати експериментальної роботи.

Положення про діяльність як основну передумову та сферу виявлення досвіду дало підстави розглянути означений феномен з позицій діяльнісного підходу, сутність якого складає ієрархічна система установок. Вивчення особливостей установок, яке ґрунтувалось на теоретичних положеннях А.Г.Асмолова, Л.Л.Бочкарьова, О.В.Запорожця, Ш.А.Надирашвілі, О.С.Прангишвілі, Д.М.Узнадзе дозволило зробити висновок, що попередній досвід особистості здійснює свій вплив лише через певну систему установок.

Вихідним положенням в загальноновизначеній теорії установки виступає її тлумачення в плані неусвідомлюваної готовності особистості до певної активності, що забезпечує цілеспрямований характер діяльності.

В психології виділяють такі рівні установочної регуляції діяльності особистості: смисловий, операціональний, зворотноспрямований. Смыслова установка стабілізує процес діяльності і надає їй сталого характеру. Операціональна установка трактується як готовність до виконання певного способу дії і спирається на минулий досвід поведінки в подібних умовах. Зворотноспрямована установка "післядії" виконує функцію створення готовності суб'єкта до самопізнання своїх різнобічних творчих виявів.

Оскільки функцією установок є створення потенційної готовності особистості до діяльності, а також до управління її перебігом, розкриття їхніх механізмів дозволило науково обґрунтувати критерії сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики з урахуванням його структурних компонентів.

У відповідності до розроблених критеріїв було здійснено діагностування рівнів сформованості кожного структурного компоненту означеного досвіду і на основі узагальнення даних визначено рівні сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів - музикантів.

Високий (творчий пошуковий) рівень характеризується яскраво вираженим інтересом до мистецтва, усвідомленням значущості різновидів мистецтв у творчому розвитку вчителя та його ролі в майбутній педагогічній діяльності. Для даного рівня характерна переконливість передачі особистісного ставлення до твору, індивідуальність в інтерпретації художнього зразка, яскравість та адекватність емоційної реакції, наявність досить різноманітного комплексу художніх знань, а також уміння вільно використовувати їх в практичній педагогічній діяльності, прагнення до систематичного підвищення рівня досвіду художньо-педагогічного спілкування.

Середній (емоційно-усвідомлений, активний) рівень відрізняється дещо зниженою пізнавальною активністю в процесі спілкування з мистецтвом, формальною усвідомленістю потрібності мистецтва як дієвого засобу в навчально-виховній роботі учителя музики. На цьому рівні присутнє особистісне ставлення до художніх зразків, адекватність емоційної реакції певним еталонам. Цей рівень характеризується наявністю певного об'єму необхідних знань в галузі мистецтва, досвідом їх застосування в практичній педагогічній діяльності, прагненням до вдосконалення означеного досвіду.

Низький (репродуктивний, пасивний) рівень характеризується незначною активністю в процесі спілкування з мистецькими творами, відсутністю розвинених естетичних почуттів, бідністю асоціацій та емоційних реакцій на художні твори. Звернення до інших видів мистецтва (крім музики) обмежується здебільшого розважальним спрямуванням. На цьому рівні простежується недооцінка ролі мистецтва як дієвого засобу в процесі спілкування зі шкільною аудиторією, невеликий обсяг знань різновидів мистецтв, вузькість художньо-естетичного кругозору, невміння вільно оперувати набутими знаннями, реалізовувати їх під час практичної педагогічної діяльності, відсутність прагнення до вдосконалення особистого досвіду художньо-педагогічного спілкування.

Загальна мета формуючого експерименту полягала в розробці ефективної методики, яка дозволила впливати на процес формування досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів, а саме на створення у них певних установок.

В основу даної методики було покладено твердження, що саме об'єктивація є тим шляхом, за яким відбувається формування установок на новому рівні більш досконалої діяльності, котра супроводжується процесами переосмислення інтелектуальної сфери поведінки, інтенсивними емоційними реакціями.

Механізм об'єктивації визначається як ситуація пізнання невідомого раніше предмета. Зустріч з новими обставинами змушує особистість коректувати свою подальшу діяльність у відповідності до них, змінювати свої установки, вносити в них дані, необхідні для завершення дій. Акт об'єктивації сприяє розширенню, вдосконаленню установок або їх змінам і в такий спосіб збагачує особистісний досвід індивіда. Змінюючи шляхом об'єктивації установки студентів у необхідному напрямку, здійснювалось педагогічне керівництво формуванням їхнього досвіду художньо-педагогічного спілкування.

Формуючу дослідно-експериментальну роботу було поділено на три етапи, кожен з яких характеризувався певними цілями і завданнями, відповідними формами та методами організації навчальної діяльності студентів.

Перший етап передбачав створення у студентів загальної, смислової установки на розширення досвіду художнього спілкування для успішного здійснення подальшої педагогічної діяльності. Це вимагало спрямування педагогічного керівництва на розвиток мотиваційної сфери студентів, стимулювання їх художньо-естетичних потреб у спілкуванні з різновидами мистецтв. На даному етапі були застосовані словесні стимулюючі методи (бесіди, дискусії) та форми самостійної роботи студентів (реферування статей, фрагментів з критичної та наукової літератури), за допомогою яких здійснювались актуалізація набутого досвіду художнього спілкування та усвідомлення студентами його важливості в професійній діяльності.

Другий етап був орієнтований на формування емоційного, пізнавального та операційного компонентів досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутніх учителів музики шляхом створення процесуально-операціональних установок, спрямованих на активізацію чуттєво-емоційної та розумової діяльності. Серед них виділяються: установка на емпатичне проникнення в образно-емоційний зміст мистецького явища, його творче співпереживання; установка на інтелектуальне осмислення художнього твору та установка на включення асоціативних механізмів художньо-образного мислення.

Педагогічна робота на даному етапі ґрунтувалась на трьох формах комплексного впливу різновидів мистецтв: синтетичній, послідовній та зв'язуючій. Використовувались методи аналізу мистецьких творів, зіставлення художніх зразків за принципами аналогії та контрасту, узагальнення. Цей етап експерименту був побудований на поступовому ускладненні інтелектуально-логічних завдань і умовно ділився на два підетапи. Такий шлях - від аналізу набутих знань та усвідомлених емоцій до глибокого осмислення процесу їх застосування - найбільш повно відбиває динаміку форму-

вання компонентів досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики.

Третій етап передбачав створення й формування у студентів ретроспективної "зворотноспрямованої" установки післядії, яка характеризувала готовність до самовдосконалення як особистості і вчителя. Від даної установки залежав розвиток контрольної-оцінної компоненти досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього фахівця. Педагогічна робота проводилась за принципом групового тренінгу, що включав експериментування, спрямоване на пошуки студентами більш досконалих способів спілкування з різновидами мистецтв та їх спрямування на педагогічну діяльність. На основі використання методів активного навчання, до яких відносяться навчально-педагогічні ігри: вправи ігрового тренінгу, ігрові педагогічні вправи, імітаційно-рольові та ділові ігри, створення проблемно-пошукових ситуацій здійснювалось формування у студентів уміння поєднувати теоретичну підготовленість з практичною діяльністю вчителя в процесі їх професійного становлення.

Перевірка результативності проведеної дослідно-експериментальної роботи здійснювалась на основі порівняльного аналізу рівнів сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів експериментальних та контрольних груп. На початку експерименту спостерігалася значна відмінність рівнів сформованості кожного компонента досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів експериментальної групи педагогічного факультету з додатковою спеціальністю "Музика". Після аналізу даних узагальнюючого діагностичного зрізу, у відповідності до розроблених критеріїв діагностування досвіду художньо-педагогічного спілкування, були виявлені якісні зміни кожного із структурних компонентів означеного досвіду студентів експериментальних груп в порівнянні з контрольними, а різниця між рівнями сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів музично-педагогічного та педагогічного факультетів стала дуже незначною.

Суттєві зміни відбулися в мотиваційній сфері. Підвищилась потреба майбутніх учителів у спілкуванні з мистецтвом. Студенти аналізували художні твори через призму майбутньої педагогічної діяльності. Помітні позитивні зрушення були зафіксовані в емоційному, пізнавальному та операційному компонентах досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів експериментальних груп. Система їх загальнохудожніх знань набула професійно-педагогічної спрямованості. Практично не спостерігались стереотипні, шаблонні рішення педагогічних завдань. Дії студентів були спрямовані на творчий пошук шляхів включення творів різних видів мистецтв у зміст уроку музики з урахуванням варіативності його планів, що залежали від конкретної шкільної аудиторії. Значно підвищився рівень контрольно-оцінного компонента. Студенти експериментальних груп досить критично оцінювали свою професійно-педагогічну підготовку.

На основі показників було співставлено вихідні та кінцеві дані про рівні сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутніх учителів музики. Кількісні зміни розподілу студентів по групах в залежності від рівня сформованості їхнього досвіду художньо-педагогічного спілкування відображено в таб.1.

Таб.1

**Динаміка змін рівнів сформованості досвіду
художньо-педагогічного спілкування студентів
експериментальної та контрольної груп**

Рівні сформованості	До експерименту				Після експерименту				Динаміка			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	МПФ	ПФ	МПФ	ПФ	МПФ	ПФ	МПФ	ПФ	МПФ	ПФ	МПФ	ПФ
Високий	0.70	0.69	0.68	0.67	0.92	0.91	0.70	0.69	0.22	0.23	0.02	0.01
Середній	0.41	0.39	0.40	0.38	0.59	0.59	0.43	0.40	0.18	0.20	0.02	0.02
Низький	0.25	0.22	0.24	0.21	0.31	0.30	0.25	0.22	0.06	0.08	0.03	0.01

Коефіцієнт рівня сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування визначався за формулою:

$$K_d = \frac{m + 1/2p + n}{Q} ,$$

m - кількість показників, які мають високий рівень вияву;

p - кількість показників, які мають середній рівень вияву;

n - кількість показників, які мають низький рівень вияву;

Q - загальна кількість показників.

Якщо K_d знаходиться між 0 та 0.33, то рівень сформованості досвіду вважався низьким; між 0.33 та 0.66 - середнім; а між 0.66 та 1 - високим.

Порівняльний аналіз кінцевих результатів експериментальної роботи показав, що значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем досвіду художньо-педагогічного спілкування і збільшилась кількість студентів з високим рівнем означеного досвіду.

Отримані результати свідчать про те, що запропонована методика формування досвіду художньо-педагогічного спілкування засобами комплексної взаємодії мистецтв, виявилась достатньо ефективною. Її використання в умовах навчально-виховного процесу відкриває можливості розв'язання поставленої проблеми.

Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу і дало підстави зробити такі **висновки**:

1. Досвід художньо-педагогічного спілкування є особистісним системним утворенням, яке виступає процесом і результатом взаємодії особистості зі світом художніх цінностей, а також передачі цих цінностей учням.
2. Досвід художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя тісно пов'язаний з його художньо-педагогічною діяльністю, скеровує її перебіг, виступає як фактор і специфічний засіб реалізації творчих можливостей майбутнього фахівця.
3. Формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя в умовах вищої музично-педагогічної освіти є цілісним проце-

сом, який забезпечує системність і цілеспрямованість професійної підготовки студентів.

4. Механізм формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутніх учителів складається із ієрархічної системи установок (загально-смыслових, процесуально-операціональних та зворотноспрямованих). Вони виступають як готовність особистості до спілкування з мистецькими явищами та учнями під час навчально-виховного процесу.
5. На основі системи критеріїв і показників сформованості досвіду художньо-педагогічного спілкування, виявлено три рівні його сформованості та їх залежність від ступеня розвитку установок: високий (творчий, пошуковий), середній (емоційно-усвідомлений, активний), низький (репродуктивний, пасивний).
6. Типи взаємодії різновидів мистецтв (соціально-історичні, культурно-типологічні, образні, категоріальні та понятійні, структурно-виражальні, емоційно-смыслові, комунікативно-семантичні, композиційні) та форми використання комплексу мистецтв в процесі формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя (синтетична, послідовна, зв'язуюча), створюють основу для комплексу організаційно-методичних впливів на раціональну, емоційну та вольову сфери особистості.
7. Результати формуючого експерименту дали змогу констатувати суттєві зміни кожного із структурних компонентів досвіду художньо-педагогічного спілкування студентів експериментальних груп в порівнянні з контрольними, що доводить ефективність запропонованої організаційно-методичної роботи та правильність висунутої гіпотези.

Розглянуті в дисертації положення не вичерпують всіх питань даної проблеми, важливість і актуальність якої визначає необхідність її подальших досліджень в різних аспектах. Так, спеціального вивчення потребують такі питання, як розробка інтегративних курсів вивчення різновидів мистецтв в системі професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного і технічного профілю, методика посилення впливу мистецтва на розвиток

національної самосвідомості особистості, специфіка здійснення міжпредметних зв'язків у загальноосвітній та професійній школах.

Основний зміст дисертації відображено в публікаціях автора:

1. Сипченко І.В. Формування естетичного досвіду студентів музично-педагогічного факультету // Совершенствование форм и методов обучения на музыкально-педагогических факультетах: Материалы республиканской научно-методической конференции 19-21 ноября 1990 года. - Мелитополь, 1991. - с.22.
2. Сипченко І. В. Єдність образів Т.Шевченка і М.Лисенка та їх вплив на естетичний досвід студентів // Творчість М.Лисенка і духовний розвиток особистості: Матеріали науково-практичних читань. ч.2: 36. статей. - Чернігів, 1992. - с.56-58.
3. Сипченко И. В. Взаимосвязь эстетического опыта и творческого воображения в процессе исполнительской подготовки будущих учителей музыки // Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури: Тези республіканської науково-практичної конференції 7 - 9 квітня 1992 року. - Київ: КДПІ, 1992. - с. 176-178.
4. Сипченко І. В. Про поняття "естетичний досвід" учителя // Духовний розвиток особистості засобами мистецтва: Матеріали науково-практичних читань, ч.2: 36. статей. - Чернігів, 1993. - с. 53-57.
5. Сипченко І. В. Роль національної культури у формуванні художньо-естетичного досвіду майбутнього вчителя // Традиції виховання у світовій народній педагогіці: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 5 - 9 червня 1995 року. - Рівне, 1995. - с. 73-75.
6. Сипченко І. В. Художнє спілкування і формування особистості вчителя // Рідна школа, 1997. - №5. - с.25-26.
7. Сипченко І. В. Методичні рекомендації до педагогічного діагностування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутніх учителів музики. - Ніжин: НДПІ, 1997. - 19с.

I.V. Sypchenko. Forming of the Experience of Artistic and Pedagogical communication of a Future Teacher of Music / Thesis presented for a degree of the Candidate of pedagogical sciences on speciality 13.00.01 "Theory and History of Pedagogics" - Ukrainian Language was defended by the author of the Ukrainian State Teacher's Training University named after M.P.Dragomanov. - Kyiv. - 1997. - The thesis is a manuscript.

The thesis represents research work of the process of professional and pedagogical training of the students of the musical speciality in the higher musical-pedagogical education. The work proves the fact that the effectiveness and resultiveness of the training of a future music teacher depends on pedagogical providing of the process of forming artistic and pedagogical communicative experience directed to the creation of the system of directions, dipping of the emotional sphere, psychological - pedagogical and artistic erudition, improving themselves as a personality and a subjects of the artistic and pedagogical collaboration. This theory of ruling the process of forming of the artistic and pedagogical experience of future teachers of music is scientifically proved.

Сипченко И.В. Формирование опыта художественно-педагогического общения будущего учителя музыки / Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - "Теория и история педагогики" - УГПУ им. Н.П.Драгоманова. - Киев. - 1997. - Диссертация является рукописью.

Диссертация представляет собой исследование процесса профессионально-педагогической подготовки студентов музыкальных специализаций в условиях высшего музыкально-педагогического образования. В работе обосновывается, что эффективность и результативность подготовки будущего учителя музыки зависит от педагогического обеспечения процесса формирования опыта художественно-педагогического общения, направленного на создание у студентов системы установок, углубление эмоциональной сферы, общехудожественной и психолого-педагогической эрудиции, усовершенствование способов межличностных контактов и способов

самоусовершенствования себя как личности и субъекта художественно-педагогического взаимодействия. Научно обоснована и експериментально перевірена методика керівництва процесом формування опыта художественно-педагогического общения будущих учителей музики.

Ключові поняття: досвід художньо-педагогічного спілкування, професійна підготовка майбутнього вчителя музики, комплексна взаємодія різновидів мистецтв, ієрархічна система установок.

І. Ситко